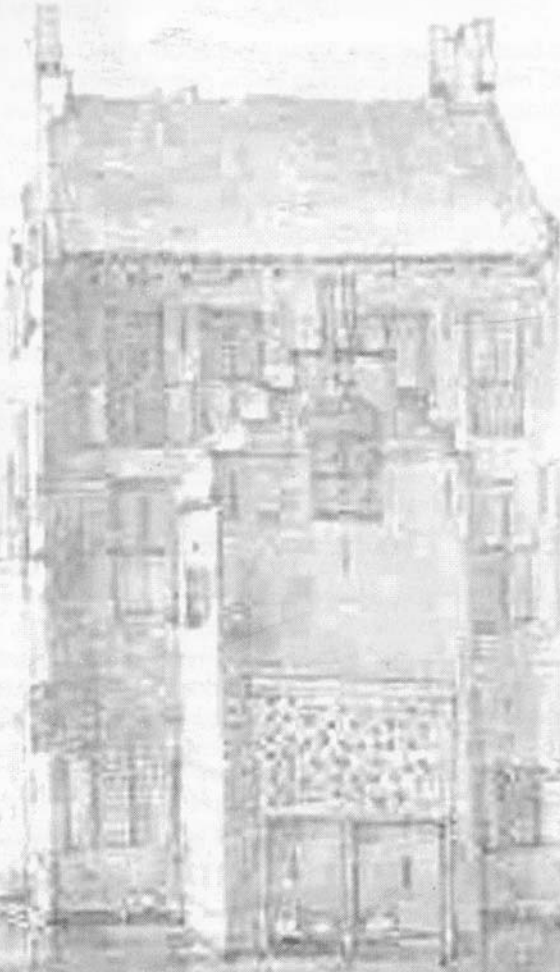

Oud Woudenberg

2006-3

Oud Woudenberg

2006-3

is een uitgave van de Stichting Oud Woudenberg.

Deze Stichting is opgericht op 15 december 1955

En stelt zich ten doel:

1. *Het verzamelen en tentoonstellen van voorwerpen van oudheidkundige aard betrekking hebbend op of gevonden in de gemeente Woudenberg en omgeving.*
2. *Het verhogen van de kennis van de geschiedenis van de gemeente Woudenberg.*
3. *Het naspeuren van de zeden en gewoonten in de gemeente Woudenberg in verleden en heden.*

Voorzitter: P.D. de Kruijff
Secretaris: O.G.A. Honders
Rembrandtlaan 40
3931 TK Woudenberg
(033)2863649
Postadres: Postbus 2, 3930 EA Woudenberg
Penningmeester: H. Schouten
Postbank nr: 2057783
Banknummer: 37.24.34.401

Redactie
'Oud Woudenberg': W. de Greef
H.G. Moesbergen
E.C. Veldhuis (eindredacteur)
Nico Bergsteijnweg 67
(033)2862799

Aanmelden en wijzigingen
donateurs: Postbus 2, 3930 EA Woudenberg

Minimale donatie: € 10,00 per jaar

De Oudheidkamer aan de Willem de Zwijgerlaan nr. 1 is geopend op iedere tweede vrijdag van de maand van 19.00 tot 20.00 uur en elke maandag van 14.00 tot 15.30 uur. Contactpersoon Oudheidkamer: C. Pater- De Lange (033) 286 2595

website: www.oudwoudenberg.nl
e-mail: info@oudwoudenberg.nl

ISSN: 1571-456X

Drukkerij Pul, Woudenberg

Inhoud

Woord vooraf	2.
Straten en huisnummers	2.
Krant De Holevoet digitaal	6.
Oude landbouwwerktuigen	7.
De Grebbelinie, een geschiedenis in vogelvlucht	12.
Historische avond 22 november a.s.	23.

1. Woord vooraf

In dit nummer van Oud Woudenberg wordt aandacht besteed aan straatnamen en huisnummering; een artikel geschreven door Wim Schipper. Vervolgens een bericht over het digitaliseren van enkele kranten die vroeger in Woudenberg en Scherpenzeel werden verspreid.

Graag duidt men Woudenberg aan als plattelandsgemeente, vandaar dat het de redactie wel aardig leek om eens terug te kijken naar de machines en voertuigen die ook in deze omgeving werden gebruikt door de boeren. Een van de bestuursleden van de stichting Behoud Oude Werktuigen (en ook bestuurslid van Oud Woudenberg zijnde) leverde een overzicht aan van afbeeldingen en de daarbij behorende beschrijving van die oude gebruiksmaterialen. Uw eindredacteur heeft zelf nog op enkele van die voertuigen gereden in zijn jeugd en ook wel sommige van die machines meegemaakt in de Legmeerpolder waar hij toen woonde.

De Grebbelinie heeft in de mobilisatietijd en wat er daarna gebeurde een rol gespeeld in het leven van de Woudenbergse bevolking. Het gebied heeft nu een vreedzamer bestemming. Er zijn activiteiten in gang gezet om de geschiedenis van de linie weer in de belangstelling van burgers en buitenlui te brengen en de provincie probeert de Grebbelinie te doen plaatsen op de nationale monumentenlijst waardoor er daar dan geen minder wenselijke activiteiten kunnen plaatsvinden. Helaas is er door de Rijksoverheid besloten om tot juli 2007 geen nieuwe monumenten meer aan te wijzen. Het is te hopen dat door die vertraging delen van de linie in de komende tijd geen andere bestemming krijgen.

De redactie wenst u weer veel leesplezier.

12. Straten en huisnummers

Inleiding

De naamgeving van straten en wegen heeft een lange historie achter de rug. In de Romeinse tijd hadden alleen de grote verbindingswegen een naam, bijvoorbeeld de Via Appia, die vanuit het centrum van Rome naar Noord-en ZuidItalië liep en waarvan nog steeds grote delen aanwezig zijn. De straten in de steden hadden geen namen maar de stad was ingedeeld in wijken en kwartieren die wel voorzien waren van namen. Vaak hadden deze namen een historische oorsprong zoals bijvoorbeeld de wijk Quartier Latin (Latijnse wijk) in Parijs, waar men vroeger hoofdzakelijk Latijns sprak.

In de Middeleeuwen zijn een aantal straatnamen als het ware vanzelf ontstaan en er was altijd wel een logisch verband tussen de naam van de straat en de hoedanigheid van de straat waarop deze betrekking had, denk bijvoorbeeld maar eens aan De Dam in Amsterdam, dit plein is zo genoemd omdat op deze plaats een dam lag in de Amstel. Ook werden straten wel vernoemd naar uithangborden of gevelstenen van huizen.

Eén uithangbord van een herberg heeft het zelfs geschopt tot plaatsnaam, namelijk "De Groene Kan" een dorp vlakbij de stad Utrecht.

In de tweede helft van de 19de eeuw kwam het vernoemen van straten naar personen, die een bepaalde staat van dienst hadden in zwang, bijvoorbeeld een burgemeester of een oorlogsheld.

In 1851 werd een nieuwe gemeentewet van kracht waarin o.a. werd bepaald dat straten van namen moesten worden voorzien. Veel straatnamen die in de volksmond waren ontstaan, werden toen door de Gemeenten officieel vastgesteld, zoals bijvoorbeeld Kostvetioren.

Straat

Ons woord straat is afgeleid van het Latijnse woord "Via strata" en betekent letterlijk: een geplaveide, van straatstenen voorziene verharde weg. De meest voor de hand liggende naam voor zo'n straat was Steenstraat. Naast straat kwam ook het woord steeg vaak voor, dat taalkundig samenhangt met het woord stijgen en oorspronkelijk dus een "stijgende of oplopende" weg betekende. In onze gemeente is de Meentsteeg hiervan een goed voorbeeld. Tegenwoordig zijn stegen vaak smalle, doodlopende straatjes in de binnenstad van grote steden.

Over de schoonheid van straatnamen kan men trouwens van mening verschillen maar een onderzoek heeft uitgewezen dat de lelijkste straatnaam in Nederland "Hoerejacht" is een steegje in Enkhuizen gevolgd door de "Slettenhaarweide" in Nijverdal. Bij dit onderzoek heeft men ook getracht de langste straatnaam te achterhalen, dit bleek de "Haalders-

broekerdwarsstraat" te zijn in Zaandam met op de tweede plaats de "Blindeliiedengasthuissteeg" in Dordrecht.

De oudste straatnamen in Nederland

Vischbrueghen	1284	Dordrecht
Boterstraat	1308	Utrecht
Achter Sint Jans	1350	Maastricht
Cralingewech	1379	Rotterdam
Aelbrecht Bollenstege	1395	Haarlem
Sint Peterstraat	1412	Utrecht
Achter dat Gasthuis	1427	Nijmegen
Achter Sint Pieter	1464	Utrecht
After Twyestraat	1515	Utrecht

In deze vaak beschrijvende namen is de term straat of steeg veelal nog niet opgenomen.

De meest gebruikte straatnamen

In ons land worden ruim 65.000 verschillende straatnamen gebruikt. Op de eerste plaats staat met stip bovenaan straatnamen waar het woordje kerk (1311) in voorkomt, gevolgd door molen (996), school, station en dorp. Ook namen van het Koninklijk Huis scoren hoog, met **Juliana** (623) als koploper gevolgd door Wilhelmina en Beatrix. Om niet nader te verklaren redenen doen bloem- en boomnamen het bijzonder goed in ons land. Bomen scoren hoger dan bloemen en dat is wellicht te verklaren doordat wegen werden gekenmerkt door de aan weerszijden voorkomende bomen. De **boomnaam** Meidoorn (306) staat bovenaan, gevolgd door Berk, Kastanje, Linde en Eik.

Huisnummers

De huisnummering is nog een overblijfsel van de Franse Tijd (1795-1813). Deze periode is enorm belangrijk geweest voor de administratieve regelgeving voor ons land. Veel maatregelen die toen zijn genomen zijn nu nog steeds van kracht zoals o.a. de Burgerlijke Stand, het invoeren van familienamen, de dienstplicht (weer afgeschaft), het Kadaster en voor dit verhaal van belang: de huisnummering.

In 1795 werd de eerste huisnummering ingevoerd in Amsterdam en later in alle steden en dorpen naar het voorbeeld van Amsterdam. Het huisnummer was een doorlopend nummer per wijk en nog niet per straat. De wijken kregen hiervoor een alfabetisch aanduiding of kregen een Romeins cijfer, zo kreeg men bijvoorbeeld nummers als A 75 of in andere steden 1-75. Stonden er huizen in een straat die meerdere etages bevat-

ten dan kregen de huisnummers van de bovenwoningen in de stad Utrecht bijvoorbeeld het toevoegsel *bis* of *bis II*

Als er nieuwe huizen tussen bestaande woningen werden gebouwd, werd aan het huisnummer een letter toegevoegd, bijvoorbeeld I a

De huisnummering per straat is veel later ingevoerd, in ons dorp pas in **1949**. Zo had bijvoorbeeld de boerderij de "Beekhoeve" van de familie van der Knaap aan de **Vieweg** eerst een doorlopend nummer namelijk **229**, later is dit veranderd in een "straatnummer" 5.

In bijna elke straat hebben de even en oneven huisnummers een eigen kant van de straat. Een vuistregel is dat als men met de rug naar het centrum van een stad of dorp staat, de linkerkant van de straat voorzien is van oneven nummers en de rechterkant van de even nummers. Ook begint de nummering van de huizen aan die zijde die het dichtst bij het centrum ligt. Wanneer je bijvoorbeeld in een grote stad verdwaald bent en je moet in het centrum zijn dan moet je in de richting lopen van de aflopende huisnummers.

Bij nieuwbouwwijken van grote steden wordt er genummerd vanaf de hoofdingang van deze wijk.

Woudenberg

Het aantal inwoners in de gemeente Woudenberg is tot en met de **WO-II** vrij klein gebleven. In **1847** schrijft van de Aa in zijn aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden dat deze gemeente **1720** inwoners telde, waarvan een groot deel in de landbouw zijn brood verdiende. De voornaamste straat was de Voorstraat, die door zijn vele boerderijen een landelijke bedrijvigheid uitstraalde. In de zestiger jaren is daar verandering in gekomen en groeide Woudenberg uit tot een dorp van redelijke omvang waar voldoende winkels aanwezig waren voor de eerste levensbehoeften en waar het nog steeds goed toeven is.

Na de Voorstraat werden de Middenstraat en de Achterstraat gebouwd (nu Burgwal). Het dorp breidde zich later verder uit tot over het kruispunt, de (Nieuwe) Uitleg geheten (nu Dorpsstraat).

De Uitleg toen, nu Dorpsstraat

In ons dorp zijn trouwens meer straatnamen in de loop der tijd veranderd, denk maar eens aan Ekris (Eikerse Dijk), Maarsbergseweg (Weteringse Dijk), Zeisterweg (Molenweg), enz.

Molenweg toen, nu Zeisterweg

Voor historici is dit vaak een bron van verwarring. Zonder naar volledigheid te streven, volgen hier enige typische **Woudenbergse** namen voor wijken en straten:

Wijk	Laanzicht	naar	Huize Laanzicht
„	Nieuwoord	naar	Huize Nieuwoord
„	't Schilt	naar	Oud Woudenbergs Kasteel
„	Van Rijningenpark	naar	De eerste Heer van Woudenberg

Wijk "Het Zeeland"

Bij navraag in mijn omgeving bleek bijna niemand een verklaring te kunnen geven voor deze wijknaam, daarom wordt deze iets uitgebreider behandeld.

Om de inwoners bij het dorpsgebeuren te betrekken werd door de gemeente een prijsvraag uitgeschreven om een naam te bedenken voor deze nieuwe wijk. Er kwamen een groot aantal suggesties binnen waaronder de naam "Het Zeeland" door Mevr. T. Ton-Achterberg. De prijsvraagcommissie koos voor deze veldnaam omdat deze historisch verantwoord is.

Enkele percelen in dit gebied duidde men al vanouds af aan met de naam "Zeeland", waarbij het woord zee de betekenis heeft van water. Hiermee verwante namen zijn de Zegheweg, vroeger de Zeedijk (?) genoemd en de **Zeesloot** langs de Rumelaarseweg.

Door het woordje "Het" toe te voegen, wordt de associatie met de provincie Zeeland vermeden.

(De ironie van het lot: De Stichting Oud-Woudenberg heeft ooit op verzoek van het toenmalige college de **wijknaam** "Zeeland voorgesteld, dat toen niet werd overgenomen).

Veel oude straatnamen hebben vaak ook een historische achtergrond en zijn dan bijvoorbeeld genoemd naar oude boerderijen, die nu nog aanwezig zijn of daar vroeger ooit stonden of naar buurtschappen zoals: Rumelaarseweg; Daentgenshof; Oudenhorsterlaan; Kouweland; **Voskuilerweg** enz

Kostverloren

Een tot de verbeelding sprekende straatnaam in ons dorp is **Kostverloren**, die verder ook in Scherpenzeel en in ruim 25 andere plaatsen voorkomt. Waar komt deze nu vandaan?

Kostverloren. Witte huis van de familie Peut; andere van de fam. Vlastuin

Veel literatuur hierover bestaat er niet maar met behulp van enkele familieleden zijn we er toch uitgekomen. Naamkundigen brengen de naam veelal in verband met de oude veldnaam "kostverloren", die gebruikt werd als aanduiding van een perceel land dat onvoldoende productief was en waardoor men de geïnvesteerde "**cost**" niet terug kon verdienen. Kreeg zo'n perceel een andere dan een agrarische bestemming dan ging deze naam vaak over op dat nieuwe object, bijvoorbeeld een molen, landhuis, herberg, straat of zelfs een vesting.

Zo merkte de vestingbouwexpert Menno van Coehoorn in 1685 over een vesting in Groningen op: "**Souden** wij sodanige werken geen **kostverlorens** derven noemen? Tenzy men om het schoon gesigt der muurwerken **so** wilde spenderen".

De naam Kostverloren in Woudenberg zal hoogstwaarschijnlijk ook terugrijpen op een oude veldnaam.

Wim Schipper

Literatuur:

- Riemer Reinsma : Kostverloren. Onze Taal, jrg 70, nummer 4 (april 2001).
P.J. Meertens : Straatnaamgeving in de Middeleeuwen.
Idem : Nummers of Namen voor wegen of straten, AO-reeks 1247.
A.O. Kouwenhoven : Straatnamen in Nederland (een bibliografisch overzicht).
W. Moll : De moderne praktijk van de straatnaamgeving.
R.B.M ten Kroode : Benoemen, nummeren en begrenzen van straten (Ver. Ned. Gemeenten)
Gemeente Woudenberg : Raadsbesluit Gemeente Woudenberg 26 juni 2003, Vaststelling "Verordening straatnaamgevingen huis nummering.
Mevr. A. Hoekstra;
P.T. Reijenga; : Juryrapport: prijsvraag naam nieuwe wijk; februari 1995 J.Timmer

3. Krant De Holevoet digitaal

Wij ontvingen van Vereniging Oud Scherpenzeel een digitale kopie van de *krant De Holevoet 1918-1967*. Hiervoor onze hartelijke dank, speciaal aan mevrouw Mirjam de Wijs-Koning, vice-voorzitter van de Vereniging Oud Scherpenzeel, die de bestanden heeft gekopieerd, wat ca. 7 uur in beslag nam. Gelukkig hoefde zij niet al die tijd achter de computer te blijven zitten. Die deed namelijk het leeuwendeel van het werk. Leve het digitale tijdperk.

De redactie van Oud Woudenberg heeft uitgezocht wat er precies opstaat. Gedigitaliseerd zijn:

1. De *Holevoet* 1918 - 1941.
Nieuwsblad voor Scherpenzeel, Woudenberg, Renswoude, Leusden en Stoutenburg. Een uitgave van Fa. Wed. W. van Wijngen te Amersfoort.
(vanaf 1^e jaargang nr. 2, 12 oktober 1918 t/m 23^e jrg nr 49, 5 sept 1941)
2. *Kinderkrant De Kleine Holevoet* 1935 - 1940
(vanaf 1^e jaargang nr 7, 4 jan 1935 t/m - 6^e jrg nr 10, 13 jan. 1940)
3. De Nieuwe Holevoet, 1957 - 1967
Nieuwsblad voor Scherpenzeel, Woudenberg, Renswoude en omgeving.
Een uitgave van de Barneveldse Drukkerij te Barneveld.
(vanaf 7^e jaargang 1957 t/m 11 juli 1967)

De Nieuwe Holevoet

NIEUWSBLAD VOOR SCHERPENZEEL, WOUDEBERG, RENSWOUDE EN OMGEVING

VERVOLGDE TOEWIJZING VAN WINKEL (1849) EN DE WOUDEBERG (1850) EN DE RENSWOUDE (1851) EN DE HOLEVOET (1852)

Woensdag 8 april 1967

Publicatie in 1967
Distributie in 1967
Vereniging Oud Scherpenzeel

Mogelijk ontbreken hier en daar ook nog losse nummers, dit is niet gecontroleerd.

De kranten bevatten het lokale nieuws, burgerlijke stand mutaties, advertenties etc., en ook nationaal en internationaal nieuws.

De totale grootte is maar liefst 123 GigaBytes, opgeslagen in 90 pdf-bestanden. Bekeken en gezocht kan worden in Abode Acrobat Reader. Er kan gezocht worden op elk woord. De zoekresultaten worden in een apart schermje getoond. Daarna kan men de zoekresultaten apart aanklikken en de computer gaat dan automatisch naar het betreffende artikel waar de zoekterm genoemd wordt.

Uit een proef door de redactie van Oud Woudenberg op een computer aangeschaft in 2004, bleek het zoeken langzaam te gaan omdat de bestanden erg groot zijn. Zo duurde het zoeken naar de naam "Gerritje" in het bestand van 1933 ca. een kwartier en leverde 9 treffers op.

Oproep: Wie kan de Vereniging Oud Scherpenzeel helpen aan ontbrekende nummers en iaaraanaen van de De Holevoet, Kinderkrant De Kleine *Holevoet* en De Nieuwe *Holevoet*?

Heeft u deze, neemt u dan a.u.b. contact op met de Vereniging Oud Scherpenzeel:

Henk van Woudenberg, voorzitter, tel. 033-2774078, e-mail hmvanwoudenberg@solcon.nl of met Mirjam de Wijs-Koning, vicevoorzitter, telefoon 033-2771409, e-mail deWijs-Koning@kpnplanet.nl

Het is de bedoeling om deze exemplaren ook te digitaliseren (op de computer te zetten). Ze worden daarvoor gescand. Henk of Mirjam willen graag deze exemplaren bij u afhalen en zo spoedig mogelijk, na het scannen, in ongeschonden staat weer bij u terug brengen. Maakt u een afspraak? Bij voorbaat hartelijk dank.

(WdG)

4. Oude landbouwwerktuigen

(bron: Stichting Behoud Oude Werktuigen Woudenberg)

In deze streek werd de landbouw uitgeoefend voor het verkrijgen van veevoer dat op het eigen bedrijf werd aangewend voor het aanwezige veebestand. Dit bestond uit kippen, geiten, een enkel schaap en koeien. Op de kleinere bedrijven was een klein paard, een z.g. hit, aanwezig. Op de grotere bedrijven werden meestal twee paarden gebruikt om de voor komende werkzaamheden te verrichten.

Omdat op de meeste bedrijven in deze streek zowel grasland als bouwland aanwezig was noemde men deze gemengde landbouwbedrijven

1. Gemengd landbouwbedrijf; oude voertuigen

De voertuigen die in het verleden in deze streek gebruikt werden ten behoeve van het werk op de boerderij hadden meestal houten spaakwielen met brede velgen en ijzer beslag. Op de zandwegen was dit ideaal want dit vergde de minste trekkracht voor de paarden. De voertuigen werden gemaakt door de wagenmaker, die in elk dorp aanwezig was evenals de smid en de schilder. Deze ambachtslieden hadden elkaar nodig om het gerij compleet te maken. Het betekende ook dat in het op zich eenvoudige voertuig veelal wel iets specifiek van elke wagenmaker was terug te vinden.

tweewielige stortkar

Dit wat robuust aandoende voertuig werd al in het verre verleden gebruikt op de kleinere boerderijen voor het vervoer van grond en mest. Door een houten pen weg te trekken kleepte de kar naar achteren en kon de geladen vracht in één keer gelost worden.

driewielige stortkar

Het gebruik en de mogelijkheden waren gelijk aan het vorige voertuig. Door de drie wielen wordt minder van het paard geveerd en kon dus iets meer worden geladen.

oogstwagen

Op de wat grotere bedrijven was de boerenwagen al enkele eeuwen in gebruik en werd dagelijks ingezet voor het vervoer van mensen, hooi, koren, mest en grond. Meestal bESPANNEN met twee paarden.

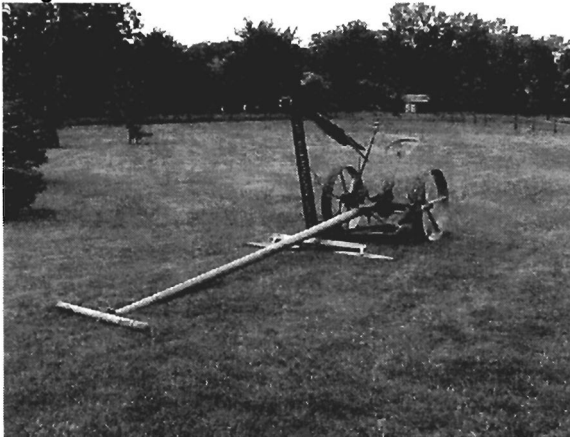

boerenwagen

Dit ambachtelijk vervaardigde voertuig is qua constructie een kunststuk. De wagen werd door de plaatselijke wagenmaker in samenwerking met de smid en soms de schilder in ongeveer drie weken gebouwd en bracht dan ongeveer f.400 á f 500 op. Er was een tekst op het achterbord geschilderd.

2. Gemengd landbouwbedrijf; oude graslandwerktuigen

De werktuigen die in dit verband een rol speelden werden gebruikt voor het onderhouden en bemesten van het grasland en de hooibouw. Vooral dit laatste was een zeer bewerkelijk proces waar pas medio juni mee werd begonnen. Omdat men zeer afhankelijk was van de weersomstandigheden duurde de periode tussen maaien en het opbergen in de hooiberg soms meer dan twee weken.

tweepaards gras-

maaimachine Dit werktuig werd op de wat grotere bedrijven gebruikt om het gras te maaien. Dit werd dan gehooïd of ingekuïld.

vorkjesschudder

Dit technisch vernuftige werktuig werkte het gemaaide gras los van de grond en gooide het omhoog zodat het beter kon drogen.

sleephark

Als het hooi voldoende droog was moest het bij elkaar worden geharkt op z.g. **wiersen** of **welen**. Daarna werden oppers of ruiters gemaakt die afhankelijk van het weer na enige tijd werden opgehaald en in de hooiberg bij de boerderij opgetast.

zwadkeerder

Met dit werktuig dat wat later is ontwikkeld konden ook **wiersen** of z.g. welen worden gemaakt, deze kwamen in de lengte van de akker te liggen, waardoor de bewerking sterk werd vereenvoudigd.

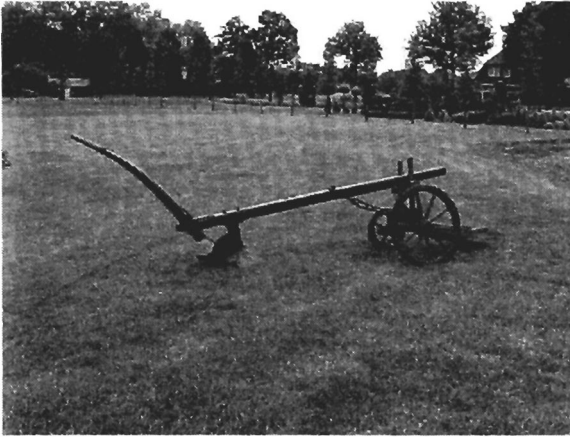

kunstmeststrooier

Het is nog niet zo lang geleden dat de kunstmest in korrelvorm met de hand of achter vanaf een wagen over het grasland werd gestrooid. Er werden echter ook meststoffen gebruikt die erg moeilijk met de hand waren te strooien, zoals Thomasslakkenmeel, kalizout etc. Hiervoor werd deze machine gebruikt.

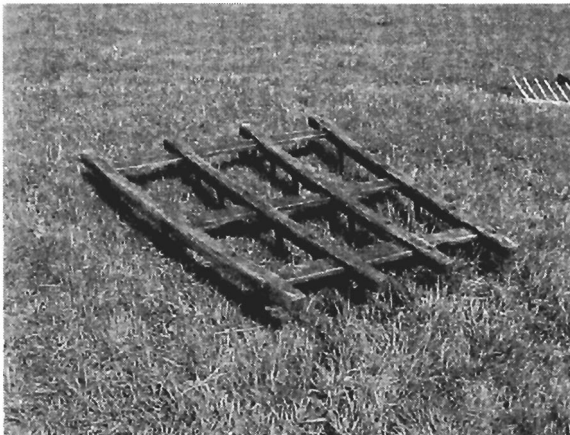
3. Gemengd landbouwbedrijf; oude landbouwwerktuigen

Het veevoer werd zoveel mogelijk op het eigen bedrijf verbouwd en de benodigde werktuigen waren ook meestal wel op het bedrijf aanwezig. Hoewel de wat duurdere werktuigen ook wel door een aantal burensamenlijk werden aangeschaft.

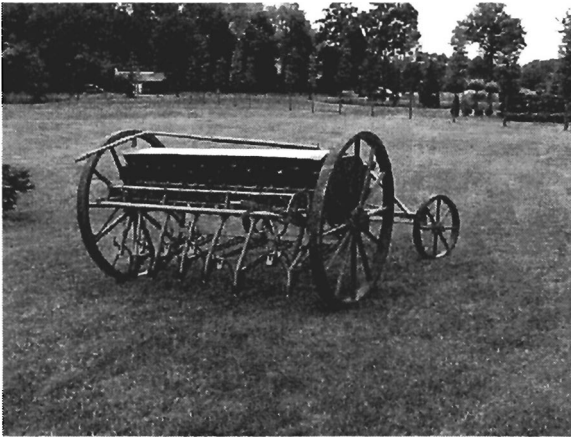
blauwbalkploeg

Deze houten ploeg is in deze streek al eeuwen in gebruik en werd zowel door één als twee paarden getrokken. Later kwam de ploeg van ijzer doch deze bracht behalve duurzaamheid weinig nieuws zodat beide lang naast elkaar in gebruik zijn gebleven.

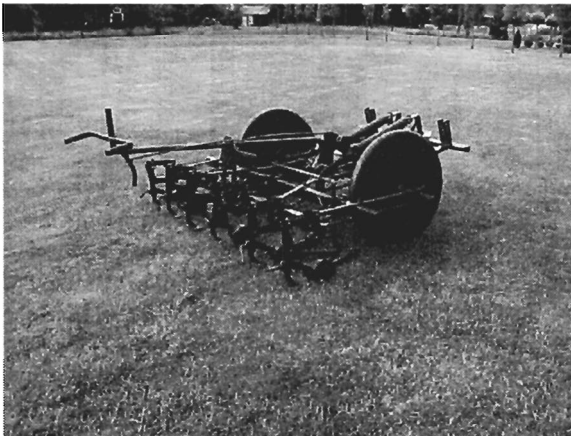
veldeg

Deze grotendeels houten **veldeg** diende ervoor om het **zaaibed** gereed te maken.

zaaimachine

Met dit werktuig dat met grote precisie was af te stellen kon een groot aantal granen en zaden gezaaid worden. Het was bespannen met één paard dat voor dit nauwkeurige werk goed getraind moest zijn.

schoffel- en aanaard-

machine

Met deze machine werden op rijen gezaaide planten geschoffeld en konden ook aardappels aangeaard worden

maaimachine met af-

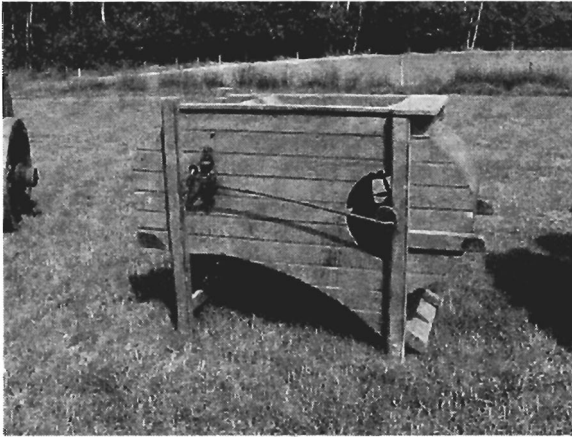
leggarnituur

De grasmaaimachine kon met enkele vrij eenvoudige ingrepen omgebouwd worden om koren te maaien. De losse garven moesten dan wel met de hand worden gebonden.

dorsmachine

Wanneer het koren op garven was gezet, bleef het nog enkele dagen op het veld staan om te drogen. Daarna werd het op een mijt gezet of boven het hooi in de hooiberg onder dak gebracht. In het najaar kwam dan een loonwerker met de dorsmachine bij de boeren langs om het koren te dorren, waarbij het koren gescheiden werd van het stro. Dit was een gelegenheid waar de gehele buurt bij werd betrokken

wanmolen

Na het dorsen moest het kaf nog van het koren gescheiden worden. Door het handmatig draaien aan deze wanmolen kon dit eenvoudig tot stand komen.

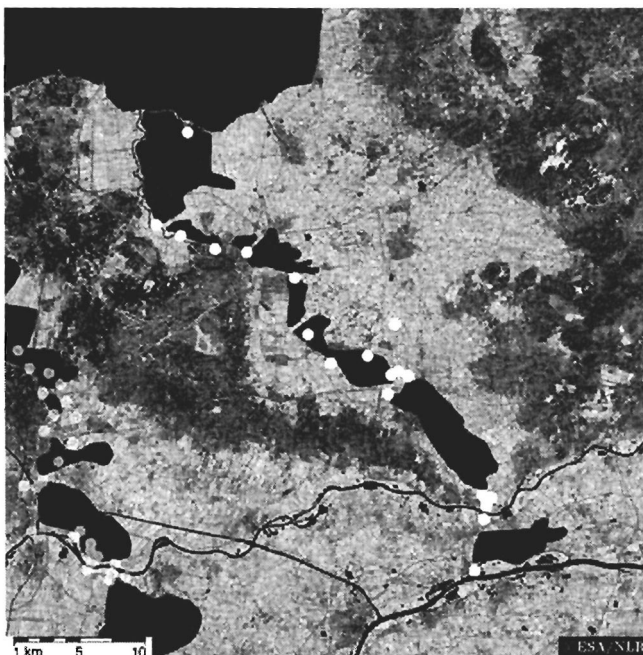
4. De Grebbelinie (een geschiedenis in vogelvlucht)

Inleiding

*Provincie Utrecht heeft aan de Grebbelinie een belangrijke status gegeven. In de opgestelde Gebiedsvisie wordt gesteld dat door de provincie, gemeenten en waterschap de Grebbelinie wordt erkend als een belangrijke structuur voor de Gelderse Vallei. Het doel is om de Grebbelinie 'op te poetsen', beter beleefbaar en herkenbaar te maken en storende elementen er uit te verwijderen. Hierdoor –zo stelt men– zal de waarde van de linie beter tot uiting komen en kan de kracht van deze lijn worden gebruikt om ontwikkelingen op het gebied van **natuu**), recreatie en **waterbe-**heer te versterken en te verbeteren. Er is ook getracht om de Grebbelinie te doen plaatsen op de Rijksmonumentenlijst, maar tot juli 2007 zal daarvan zeker geen sprake kunnen zijn omdat de rijksoverheid voorlopig geen nieuwe monumenten meer aanwijst.*

*De Grebbelinie ligt gedeeltelijk op Woudenberg's grondgebied en dat biedt voldoende redenen om aan die linie hier enige aandacht te besteden. De oorsprong van wat nu bekend is als de Grebbelinie, moet worden gezocht in de tijd van de Tachtigjarige Oorlog. De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden die was **ontstaan**, moest worden verdedigd tegen de invallen van de Spanjaarden en hun bondgenoten, zoals de bisschop van Munster. Het drassige en slecht begaanbare gebied in de Gelderse Vallei was een daarvoor aangewezen gebied. De schans bij Woudenberg werd als eerste (en toen enige) verdedigingswerk in ge-*

bruik genomen, hoewel de aanleg van een **vijftal** schansen was gepland. Die schans lag toen op een strategische plek (het kruispunt van de verbindingsweg met Amersfoort en de weg Utrecht richting Arnhem) en er lag al **vóór** die tijd een versterking op die plaats (zie ook 'Oud Woudenberg' 2004-3). In de 17^e eeuw bleek dat de **IJssel** als **verdedigingslijn** niet voldoende **soulaas** bood. De Franse troepen die in 1672 De Republiek waren binnen gevallen, werden door de (oude) **Hollandse Waterlinie** tegen gehouden. Een **voorverdedigingslijn** (de latere **Grebbe**linie) waar gebruik gemaakt zou kunnen worden van het drassige **terrein** en **inundaties** zou de **Hollandse Waterlinie** in de gelegenheid stellen om de **inundaties** (die tijd kosten) uit te voeren, zo redeneerde men.

Woudenberg iets links van het midden; de donkere vlekken tussen **IJsselmeer** en de grote rivieren zijn de te **inunderen** gebieden

De beroemde Nederlandse bedenker van militaire versterkingen en bouwer daarvan, **Menno van Coehoorn**, kreeg de opdracht om een plan te ontwerpen **voor** een **linie** tussen de **Zuiderzee** en de grote rivieren. In zijn rapport wordt **voor** het eerst gesproken van 'Grebbe'linie' (1701). Met dat rapport werd toen overigens niet veel gedaan.

Pas in de veertiger jaren van de 18^e eeuw werden verdedigingswerken weer actueel door de Oostenrijkse Successieoorlog waarmee men in de toenmalige 'Zuidelijke Nederlanden' werd geconfronteerd.

Een Frans leger veroverde Bergen op **Zoom**, behorend tot de Republiek. Dat veroorzaakte een geweldige shock. Een van de gevolgen was dat de Grebbelinieplannen weer een hoge prioriteit kregen. Er was al een plan aanwezig om een stelsel van dijken, kommen, (keer-) kaden, versterkingen, sluizen en duikers te realiseren. Een deel van de werkzaamheden was al gestart. Na de val van Bergen op Zoom in **1747** leek het erop dat de Fransen verder zouden oprukken naar het noorden. Dat werd echter voorkomen doordat in **1748** de vrede van Aken werd gesloten en de Republiek verder leed bespaard bleef. En, zoals dat wel vaker het geval was in ons land, in vredetijd werd de geldkraan voor defensiewerken dicht gedraaid en kwam de bouw van de Grebbelinie weer stil te liggen.

Het bleef echter toch onrustig in Europa; in Frankrijk giste het en in **1789** leidde dat tot een revolutie daar die de gehele maatschappij van vóór die tijd op de kop zette. Tussen **1785** en **1793** had men in onze omgeving verbeteringen aangebracht aan de oostelijke verdedigingslijn van de Republiek. Ondermeer met het doel om de sluizen en keerkaden te beschermen, had men versterkingen aangelegd bij de Roode Haan, bij de Buurtsteeg voor de Emminkhuizerbergen bij de Lunterse Beek (**Daatse- laar**) waar een lunet en een redoute (een schansachtige versterking) werden aangebracht.

twee afbeeldingen van een lunet

In **1793** bestond de verdediging van de toenmalige Grebbelinie uit ruim 200 kanonnen en werden de daar gelegerde troepen van de Republiek versterkt door het Britse 8^e regiment dragonders te legeren in **Renswoude** en **Veenendaal**.

De Fransen waren in die tijd voortdurend aan het ruziën met Oostenrijk en in februari **1793** verklaarde Frankrijk ook de oorlog aan de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. De provincies onder de grote rivieren werden snel veroverd. Maar het succesvolle standhouden van de bezetting van fort Willemstad en het naderen van een Oostenrijks leger deed de Fransen toen **afhouden** van hun verdere agressieve handelingen. Niet voor lange tijd echter; in **1794** werden Den Bosch en Nijmegen veroverd en midden december **1794** waren de Maas, de Waal en de Rijn bevroren en trok de Franse generaal Pichegru met zijn leger over de bevroren rivieren. Door de strenge vorst waren ook de inundaties bevroren en

'poetsten de Engelsen de plaat' nu ze zich niet meer veilig wisten. Zonder slag of stoot viel de linie in handen van de Fransen en daarbij ondermeer ook die ruim 200 kanonnen die niet vernageld (onbruikbaar gemaakt) waren. De Franse legers bezetten op 19 januari 1795 Utrecht en een dag later Amsterdam, daarmee was de verovering van de Republiek een feit.

In de jaren tot ongeveer 1800 verbeterden de Fransen de verdedigingslinie (om zich te kunnen verdedigen tegen eventuele aanvallen van de Pruisen als de veldtochten in het oosten van Europa niet naar Franse wens zouden verlopen). Ze slechtten de lunet en de redoute bij **Daatselaar** en wierpen een aarden fort op met dezelfde naam iets meer naar het zuiden. Dat werk is echter nooit helemaal voltooid.

satellietfoto van het werk Daatselaar (Google)

Andere versterkingen uit die tijd zijn ondermeer het werk bij de **Lambalgerkeerkade**, bij de **Engelaar** (Groeperkade) en de **Roffelaar** (**Roffelaarskade**).

Rond 1806 bleek uit een onderzoek dat de versterkte linie niet zou voldoen. De Fransen richtten zich toen op de versterking van de Hollandse **Waterlinie** (zie: *Hooft, C.C.: 'Aaneengeschakelde Waterpassing. Van het geheele Frontier der Grebbe Linie, in kommen afgedeeld, van de Grebbe Sluis aan den Rhijn af, tot aan de Zuiderzee bij Spakenburg toe. Gedaan in de Maanden Augustus en September des jaars 1806... involge aanschrijving van het Ministerie van Oorlog in dato 6 Augustus 1806 No. 363*

Na de Franse tijd duurde het tot in de tweede helft van de 19^e eeuw voordat de Grebbelinie weer aandacht kreeg en men allerlei verbeteringen aanbracht. Aanleiding waren uiteraard weer spanningen in Europa die leidden tot de Frans-Duitse Oorlog (1870-1871). Er werden meer sluisen en dammen aangelegd waardoor inundaties beter zouden kunnen worden uitgevoerd.

Tijdens de mobilisatie van 1870 bleek weer eens de beperkte bruikbaarheid van de toenmalige Grebbelinie. De aanwezige versterkingen bleken slecht en vrijwel niet meer bruikbaar te zijn. Ook waren die niet meer berekend op het toenmalige moderne geschut. Na de Frans-Duitse oorlog werd de Grebbelinie gedegradeerd tot voorpostenlinie van de Nieuwe Hollandse Waterlinie die in die tijd was aangelegd en werd verbeterd. Na 1874 werd er helemaal niets meer aan gedaan en vlak voor de Eerste Wereldoorlog had de linie geen enkele militaire betekenis meer. Tijdens de mobilisatie van 1914 tot 1918 was er nauwelijks sprake van militaire activiteiten in het gebied van de Grebbelinie.

De Eerste Wereldoorlog bracht een grote ommekeer te weeg in de defensiestrategieën. Nieuwe wapens deden hun intrede, strijdgassen werden ingezet en daarnaast bleek de inzet van vliegtuigen en tanks van essentieel belang te zijn bij militaire operaties.

In verdedigend opzicht diende men zich te richten op bescherming tegen eventuele strijdgassen (filtersystemen in kazematten en forten), moest men een **sterkere** bescherming toepassen tegen artillerie en diende men luchtdoelgeschut te plaatsen. Daarnaast bleek ten behoeve van de tankbestrijding het aanleggen van tankgrachten en tankvallen effectief te kunnen zijn. Ook hadden loopgravensystemen en machinegeweren hun 'nut' bewezen en die zouden moeten worden ingepast in een **verdedigingssystem**. Al dat nieuwe leidde tot het opheffen van de Grebbelinie als 'vestingwerk' in 1926.

Echter tijdens de mobilisatie van 1939-1940 vestigde de legerleiding toch weer de hoop op de typische aard van de Vallei en de mogelijkheid om die voor een groot deel onder water te kunnen zetten. Daardoor zouden de moderne vervoersmiddelen en tanks daar niet of slechts met grote moeite ingezet kunnen worden en ook voor infanteristen zouden inundaties heel hinderlijk zijn, zo veronderstelde de opperbevelhebber in 1939, generaal Reynders, terecht.

r

een Nederlandse tank probeert in de winter 1939-1940 de inundaties uit

Met vereende krachten ging men weer aan het werk om van de **Grebbe**linie een **hoofdverdedigingsstelling** te maken; in en om Woudenberg heeft de oude generatie boven de zeventig daar nog wel de nodige herinneringen aan. Enkele niet meer bruikbare of niet goed gesitueerde oude verdedigingswerken werden niet meer in de Grebbelinie opgenomen. Dat was ondermeer het geval met het zeer vervallen en niet meer strategisch gelegen werk Daatselaar.

Bij het begin van de Duitse inval in mei 1940 was de Grebbelinie nog niet geheel klaar, maar heeft in deze omgeving goed gefunctioneerd.

stelling in de Grebbelinie (foto uit de mobilisatietijd)

Over de mobilisatietijden die meidagen is ruimschoots gepubliceerd en nu nog verschijnen daarover boeken en artikelen. Daarom verwijzen we graag naar die publicaties en gaan niet verder in op die periode in de geschiedenis van de linie.

Over de tijd na de oorlog is vanuit historisch opzicht niet veel meer te schrijven over de linie. Het is wel 't vermelden waard dat de Grebbelinie ophield te bestaan als verdedigingslijn in 1951. In de zeventiger jaren werd het gebied tot natuurreservaat verklaard. Sinds kort tracht men de gehele linie, ook die delen die in 1939 daarin niet meer werden opgenomen, op de nationale monumentenlijst te plaatsen. Maar daarover werd al het een en ander opgemerkt in de inleiding. Ook is er een heel actieve stichting bezig om de belangstelling op de Grebbelinie te vestigen. **Overigens** werd er door vrijwilligers een stukje loopgraaf, zoals die er heeft uitgezien in de meidagen van 1940, aangelegd en wil men zo de geschiedenis doen herleven voor ons allemaal.

Zowel vanuit de optiek van de natuur als de historie kan gesteld worden: de voormalige Grebbelinie is het waard om behouden en bezocht te worden.

Emil Veldhuis

Bij het schrijven van dit artikel is gebruik gemaakt van verschillende websites. Dat waren o.a.: www.forten.info, www.grebbelinie.nl, www.coehoorn.nl, www.grebbeberg.nl, www.grebbelinieinhetvizier.nl. Daarnaast is gebruik gemaakt van Wikipedia, een digitale encyclopedie en diverse naslagwerken en werd zoekmachine Google ingeschakeld.

5. Historische avond (woensdag 22 november a.s.)

Zoals gebruikelijk **hopen** wij ook dit jaar een donateuravond te beleggen op woensdag de 22ste november in de grote zaal van “Eben-Haëzer” aan de Schoutstraat.

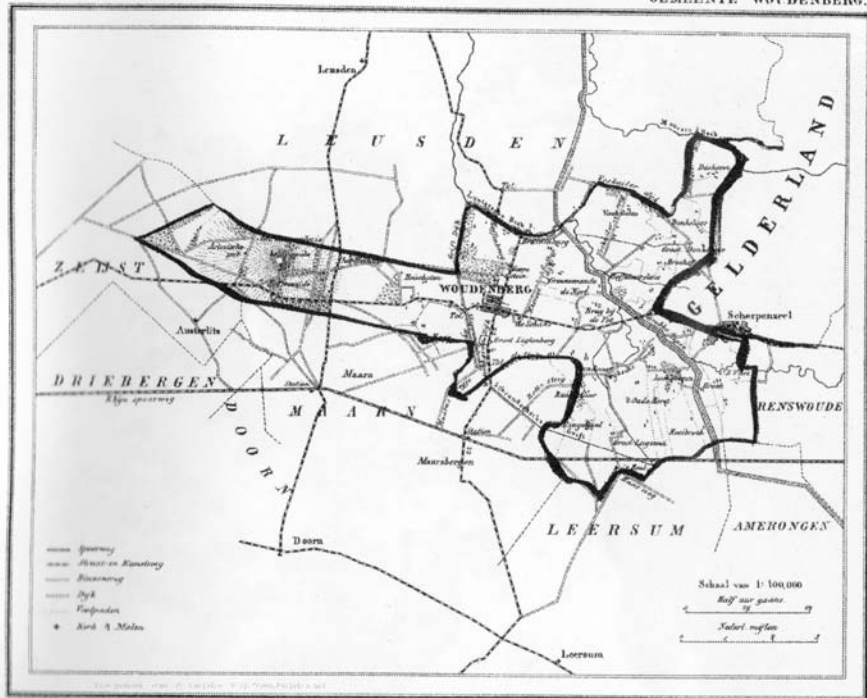
Omdat wij uit verschillende reacties de indruk hebben gekregen dat het vertonen van oude beelden uit onze gemeente nog steeds heel aantrekkelijk wordt gevonden en ons fotoarchief zeker nog niet uitputtend is behandeld, willen wij die avond opnieuw beeldmateriaal aan u tonen.

De teksten bij deze beelden zullen worden verzorgd door onze vorige voorzitter de heer Henk Moesbergen, een geboren en getogen **Woudenberg**er. Hierbij zal ook een aantal beelden aan u **worden** voorgehouden, waarvan de betekenis ons niet duidelijk is en waarbij een beroep op uw kennis van het Woudenbergse of vroegere bewoners van ons dorp zal worden gedaan.

De koffie staat die avond vanaf 19.30 uur voor u klaar en om 20.00 uur gaan we van start.

Wij hopen andermaal een groot gezelschap welkom te kunnen heten en nodigen u heel hartelijk uit om te komen.

Ridderhofstad "Groenewoude"